

UNIVERSITY OF PRIŠTINA
FACULTY OF PHILOSOPHY
KOSOVSKA MITROVICA

III-1
2020

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

СВЕСКА 1

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III

МЕЂУНАРОДНИ ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

СВЕСКА 1

Књижевност кроз простор и време

ИРЕНА БОЯРКИНА
АЛЕКСАНДРА С. КОСТИЋ ТМУШИЋ
СЛАЂАНА В. АЛЕКСИЋ
ДРАГОМИР Ј. КОСТИЋ
АНА М. АНДРЕЈЕВИЋ
МАРИЈА Р. БОРАНИЈАШЕВИЋ
НИНА П. МАРКОВИЋ
ВИОЛЕТА М. ЈАЊАТОВИЋ
АЗРА А. МУШОВИЋ
МИЛЕНА З. ШЌОБО
МАРИЈА Д. МИЉКОВИЋ
РАДОЈЕ Т. ФЕМИЋ
АНИЦА М. РАДОСАВЉЕВИЋ

МИЉАНА Љ. БОРОВИЋ
АЛЕКСАНДРА Н. СОВРЛИЋ
ДАНКО Љ. КАМЧЕВСКИ
НИК. ЂЕРАМЕЛА
ЛУНА М. ГРАДИНШЃАК
ЈЕЛЕНА Г. ЈЕВТИЋ
СТЕВАН Д. ЈОВИЋЕВИЋ
ИВАН М. КОЛАРИЋ
ТИЈАНА Ј. МИЛЕНТИЈЕВИЋ
БИЉАНА С. СОЛЕЩА
МАРИЈАНА Б. СТОЈКОВИЋ
МАРКО С. ТОШОВИЋ
НИКОЛИНА П. ТУТУШ

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2020

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III
МЕЂУНАРОДНИ ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

SCIENCE BEYOND BOUNDARIES III – THEMATIC COLLECTION
OF PAPERS OF INTERNATIONAL SIGNIFICANCE

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ III
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТЕМАТИЧЕСКИЙ СБОРНИК

UNIVERSITY OF PRIŠTINA / УНИВЕРЗИТЕТ В ПРИШТИНЕ
FACULTY OF PHILOSOPHY / ФИЛОСОФСКИЈ ФАКУЛТЕТ

SCIENCE BEYOND BOUNDARIES III:
1. LITERATURE THROUGH SPACE
AND TIME

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ III:
1. ЛИТЕРАТУРА В ПРОСТРАНСТВЕ
И ВО ВРЕМЕНИ

KOSOVSKA MITROVICA
2020

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА – Међународни тематски зборник
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES – Thematic Collection of Papers
of International Significance

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ - Международный тематический сборник

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА 1: КЊИЖЕВНОСТ КРОЗ ПРОСТОР И ВРЕМЕ
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES 1: LITERATURE THROUGH SPACE AND TIME
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ 1: ЛИТЕРАТУРА В ПРОСТРАНСТВЕ И ВО ВРЕМЕНИ

Издавач

*Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Мишровици*

За издавача

Проф. др Звездан Арсић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Звездан Арсић

Уредници

Проф. др Александра Косић Тмушић

Доц. др Ана Андрејевић

Рецензенти

Prof. dr Brent Davis, Westcliff University, Irvine, USA

Prof. dr Terence Clifford Amos, Université Catholique de Lille, France

Prof. dr Davronzohn Erinovich Gaipov, Suleyman Demirel University, Kazakhstan

Проф. др Мајо Пижурца, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

Проф. др Радован Анђонијевић, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Секретари редакције:

Снежана Зечевић, Мина Лукић, Милица Дејановић, Аница Радовасљевић

ISBN за издавачку целину 978-86-6349-150-2

ISBN 978-86-6349-151-9

Међународни тематски зборник *Наука без граница III* резултат је научноистраживачких пројеката *Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе* (ОИ 178019) и *Косово и Метохија између националне идентитетске и евроинтеграција* (III 47023), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се објављују и дистрибуирају у складу са лиценцом Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0. (CC BY NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Оцене изнете у радовима лични су ставови аутора засновани на њиховим истраживањима и не изражавају мишљење Уређивачког одбора нити установе у којој су аутори запослени.

САДРЖАЈ

Iren Boyarkina <i>The Concept of the World State by H. G. Wells and its Evolution in the Science Fiction Narratives by Olaf Stapledon and Ivan Yefremov</i>	1
Александра С. Костић Тмушић <i>Мошиви њокајања и сѝрашној суда у књижевностѝи и сликарсѝиву за време краља Милуѝина</i>	13
Слађана В. Алексић <i>Свето Писмо као идеал христѝолошке књижевностѝи: ѝебди и мени Бој је најѝисао ѝисмо</i>	31
Драгомир Ј. Костић <i>Хајдејер као ѝумач ѝоезије</i>	45
Ана М. Андрејевић <i>Драмска функција вешѝица у Шексѝировој ѝраѝедији Магбет</i>	67
Марија Р. Боранијашевић, Нина П. Марковић <i>Дијахронѝа зла – Лир кроз векове</i>	87
Виолета М. Јањатовић <i>Смех или борба за независностѝи: Френсис Хоѝкинсон и Амерички раѝи за независностѝи</i>	105
Азра А. Мушовић <i>Кроз ѝоеѝику неѝаѝивне сѝосодностѝи – Киѝсов романѝичарски сензидилиѝеѝи у делу Ф. Скоѝа Фицѝералда</i>	125
Milena Z. Škobo <i>Transformation as a Survival Strategy in Alice Munro’s Too Much Happiness</i>	145
Марија Д. Миљковић <i>Мошив кушања у срѝским народним еѝским ѝесмама</i>	161
Радоје Т. Фемић <i>Симболизација ѝростѝорне сѝрукѝуре ѝрага у ѝоезији Новице Тагуѝа</i>	173
Аница М. Радосављевић <i>Поезија Радмиле Лазѝић – афирмација ѝрава на различѝностѝи</i>	183
Miljana Lj. Đorović <i>Exile in Joyce’s short story Eveline and O’Flaherty’s Going into Exile</i>	201

ТИЈАНА Ј. МИЛЕНТИЈЕВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ЕЛЕМЕНТИ НАДРЕАЛИЗМА У БАГДАЛИ ДУШАНА МАТИЋА

Иако један од најзначајнијих теоретичара српског надреализма, Душан Матић своја најзначајнија књижевна дела почео је да објављује педесетих година XX века. Тих година српска књижевност, нарочито поезија, креће путем модернизације, а којим путем је кренуо Душан Матић, видећемо у његовој првој збирци *Багдала*. Видећемо да ли су у збирци присутни надреалистички елементи или је Душан Матић идеје за које се борио у младости после револуције у потпуности одбацио.

Циљ овог рада је да прикаже на који је начин и у коликој мери надреализам успео да преживи и после неколико деценија од распада групе. После распада надреализма 1932. године већина његових припадника у свом стварању задржава надреалистичке елементе, тако да можемо говорити о надреализму после надреализма, што је и случај са Душаном Матићем и његовим стваралаштвом.

Кључне речи: надреализам; сан; аутоматизам; антипоезија; подсвест, смисао.

Интертекстуалне везе француске и српске књижевности формиране су како у дијахроној тако и у синхроној перспективи. Најчешће се дешавало да француска књижевност утиче на српску, тако што се након неколико година или деценија у српској књижевности појаве модели који су били актуелни раније у Француској. За разлику од овог дијахроног приступа, у трећој деценији XX века, у периоду надреализма књижевне појаве настајале су истовремено. Представници српског надреализма чине све да буду у току са француским представницима надреализма што им и успева тако што сара-

1 tijanamilosevic21@gmail.com

ђују са њима и они постају једна од најважнијих надреалистичких група ван Француске.

Надреализам је покрет који се јавља у трећој деценији XX века као реакција на дотадашњу песничку традицију, али ће се временом проширити и реаговаће на сва могућа дешавања, од веровања у залудност рада, коментаришући поражавајуће економске и друштвене прилике.² Групе које се формирају у различитим земљама Европе устаће против баналности света различитим средствима, користиће иронију, хумор, сан, а поезија ће бити средство да се изађе из баналности света.

Велики утицај на развој надреалистичке поетике имаће психоанализа Сигмунда Фројда. Надреалисти полазе од Фројдове констатације о човековој фрустрираности изражене у књизи *Нелајодносї у култури*. Они желе да промене друштвене односе који до те фрустрираности доводе, зато су окренути ка будућности, а сећања и снови су путоказ ка тој будућности.

Подсвесни део човековог ума за надреалисте биће центар истраживања, они ће акценат стављати на подсвест, сан, аутоматизам, интуицију, имагинацију, хумор, чудесно. У људској подсвести надреалисти проналазе једну вишу стварност, која је сакривена и до које треба доћи, зато надреалисти највећу пажњу поклањају сновима, пошто се у сну човек ослобађа логике, а његове мисли функционишу слободно и тако подсвест конструише слике друге стварности.

Иако су српски надреалисти деловали у току читаве треће деценије тек су се 1930. године окупили као група. Године 1929. у Француској, Андре Бретон објављује *Друји манифестї надреализма*, а само пет месеци касније у Београду изаћи ће прва велика публикација београдских надреалиста алманах *Немојуће* (1930). Француски надреалисти енергично заступају друштвени став надреализма и његову активну симпатију према револуцији. Бретон се залаже за освајање психичког интегритета човека. А у Србији у алманаху *Немојуће* надреалисти излажу своје ставове на различите теме и започињу свој рад као група.

Један од тринаесторице српских надреалиста, Душан Матић није много објављивао у првој фази надреализма, више је радио на формирању и утемељивању самог надреализма као покрета. За његово приклањање надреализму значајно је познанство са Андре Бретоном, Полом Елијаром, Лујом Арагоном. Он је први од српских надреалиста прочитао у *Литератури* текст Андре Бретона *Мајнејска њоља*, први надреалистички текст у коме Андре Бретон помиње аутоматско писање као нов правац у књижевности. Као један од оснивача надреалистичког покрета учествовао је у формирању свих

2 Покрет се зачео и формирао у Француској као наставак и превазилажење дадизма, који су лансирали писци око часописа *Литература*, под уредништвом Луја Арагона, Андре Бретона и Филипа Супоа.

најважнијих надреалистичких гласила. После распада групе 1932. године већина њених припадника у свом стварању задржава надреалистичке елементе, тако да можемо говорити о надреализму после надреализма, што је и случај са Душаном Матићем и његовим стваралаштвом.

Душан Матић се споро развијао као писац, као младић више је радио на развоју надреалистичког покрета, него на писању књижевних дела. Његов опус настаје тек после Другог светског рата, када ће објавити велики број песничких збирки, есеја и романа. Прва књига коју је самостално објавио је *Бајгала* 1954. године. После тога показао је зачуђујућу плодност, објавивши велики број књига: збирке песама – *Буђење мајерије* (1959); *Књија ришувала* (1967); *Будна ноћ* (1974); *Муњевиши мир* (1977), роман *Коцка је дачена* (1957), збирке есеја – *Анина далска хаљина* (1956); *Ружа вејрова* (1962); *Лажа и њаралажа ноћи* (1962); *На њајей дана* (1963); *Пројланак и ум* (1969); *Нова Анина далска хаљина* (1974); *Прошлоси дуго ѡраје* (1977).

Шта се десило са надреалистичким тежњама за које се борио у току треће деценије и да ли су оне преживеле социјалну револуцију видећемо у његовој првој збирци *Бајгала*. Када је објавио књигу поетских записа *Бајгала* у јавности је то био догађај о коме се говорило. *Бајгала*, једна од најсвојственијих књига у нашој модерној поезији – зборник текстова и песама. Збирка је нека врста духовне биографије у којој се сопствени глас меша са туђим. *Бајгала* је један хибридни текст, склопљен од поезије и прозе, критичких разматрања, цитата страних писаца. За надреалисте је небитна разлика између стиха и прозе, између појединих књижевних врста, па се тако и *Бајгала* састоји од песама у стиху и у прози, али и од есеја који су нашли место у овој збирци.

Бајгала се састоји из шест циклуса: *Бишка око зида*, *Мушан лов у дисирој води*, *Шша је у међувремену било*, *Забележено 1941-1944*, *Сенке звезда*, *Присусива*. Песме и текстови који су нашли своје место у *Бајгали* настали су у различитим временским периодима и у њима се налазе песме које је објављивао и у току формирања надреалистичког покрета, али и оне које је писао тих педесетих година, када је збирка штампана.

Књигу отвара циклус *Бишка око зида*, много раније, Матић је објавио есеј *Бишка око зида* за који Ханифа Капићић-Османагић говори да је имао велику теоријску вредност у српском надреализму и да је утицао на млађу генерацију српских надреалиста који ће се појавити 1929. године (Капићић-Османагић, 1966). У овом циклусу налазе се песме које је Матић писао у току формирања надреалистичког покрета. Ова поезија није у потпуности надреалистичка, али је према својим унутрашњим прекупацијама, поезија проналажења новог пута и новог смисла *ѡу иде смо сирани сирани једно друјом занавек ојсујна врајиа свейа ојвара којим дирамо јроћи* (Матић, 1954,

стр. 39). Та нова врата, тај нови пут проналажења смисла Матић је видео у надреализму.

Пишући о *Јавној њици* Милана Дединца, Матић је најбоље изразио амбиције свога писања: „Ево једне књиге која је цела никла с оне стране, па ипак је као нож заривена у срце живота, живота тог који издише мраком наших уста и сатрвеним прстима свакидашњице... ово је прва књига код нас, без осврта, без повратка, без ослањања, толико везана за нас, па ипак бачена негде у бескрај...“ (Матић, 1954, стр. 49).

Матић је неке песме као што су „Мапа света“, „Нека буде воља твоја“ и „Последња смрт“ објавио још у часопису *Пушјеви* 1922. године. Часопис *Пушјеви* није у правом смислу надреалистички, али он чини језгро из којег ће неколико година касније настати надреализам као група, тако да ни ти први Матићеви текстови још увек нису прави аутоматски надреалистички текстови, мада се у њима осећа бекство од логике језика и ритам који је сав од боја и узнемирености. „То су пре рефлексije о песничком методу који омогућава захват интегралног живота него песме. У њима се мешају визија и стварност, емоција и интелектуално прозрење“ (Поповић, 2014, стр. 327). Иако су само рефлекс аутоматског писања, ове песме су за период када су настале биле потпуно нове и револуционарне у тадашњој српској књижевности.

У тексту „Нека буде воља твоја“, који је дат у прозном облику, Душан Матић велича смисао који је пронађен, а пронађен је у обичним и малим стварима:

Смисао најзад нађени, испунио је све празнине... многе ствари које су ми се чиниле некад тешке и нерешене, постале су сада чудно једноставне. Огромно задовољство да именујем предмете око себе... У свему што ме окружује налазим нечег што раније нисам ни слутио: нових значења, неодољивих. Ипак не могу рећи шта је то. Једнако изговарам исте речи не бих ли наишао на реч тајне. (Матић, 1954, стр. 21)

За Радована Вучковића ова песма „је заправо, опис једног тренутка епифаније свести, задахнут открићем смисла живота после духовне суше“ (Вучковић, 2011, стр. 327).

И у песми „Море“ песник трага за смислом света, он трага за њим и покушава да га одгонетне. У песми је изречено какво је човеково место у свету и истина о њему, осећање изгубљености и незнања:

Боље сјавај
Не смеј се кад заволиш што ниси знала да ћеш заволеиш
Главу своју одуј ми рукама одема
Тај одруч од шуча ко ће моћи да сломи.
Прснуће дамари и клејва шек кад скрушено

*Сїусїиш неуслишене усне на їорке усне
Шїио цейају свей на ужас радосїи и на ужас їайїе...
Дан, а нема гана
Ноћ, а нема ноћи
Звезде и крвоїок уїашени.*

(Матић, 1954, стр. 213)

У шестом, последњем певању ове песме сазнајемо да је намера била рећи једну истину и један смисао:

*Вечносї је їај сјај, їај недоїлег
Та узалудни склад над їаїерїем бродоломника
И ївој сан їреко свих їравди и свих неїравди
Вечносї је їај їалас шїио несмирен врви їред ївојим смрїним ноїама
Тај їалас силан циклон шїио ломи каїарке
И їослушно їашче їред немилосрдном,
Љубљеном, засїалом
Ноїом ївојом.*

(Матић, 1954, стр. 215)

За поезију Душана Матића карактеристична су понављања, рефрени и општа места. Песничке слике су необичне, чудесне, чак и провокативне. Његов стилски израз је прецизан, духовит, асоцијативан. У песми „Последња смрт“ осећа се једна нова лексика, стварање нових речи и довођење у везу са речима са којима немају логичке везе:

*Гадне їи усне људиће ноћ
У лудачким кошуљама чувају здерана небеса
Кроз їраї река їде су истекле све очи
Косї їонора донели су за ноћ.*

(Матић, 1954, стр. 36)

Душан Матић као и сваки надреалист ломе речи, помера устаљени поредак говорног низа. Као и Пол Валери, тако и Душан Матић сматра да се песма прави и да никада није довршена, песник објављује свету само једну од могућих варијанти. У вези с тезом да се песма прави веома је важан један исказ Пола Валерија о значењу песме. Када су га питали шта је својом песмом хтео да каже, што ће рећи шта његова песма значи, одговорио је: „Ја нисам хтео да кажем, већ сам хтео да створим, а намера да створим, хтела је оно што сам казао“. Писац за надреалисте није подражавалац стварности него алхемичар речи, спољашња стварност је само полазна тачка у имагинарном путовању песниковом. Надреалистичка песма настаје на разграђивању традиционалног текста, тј. традиционалног начина писања. За надре-

алисте традиционалан начин писања наишао је на осуду, то је видљиво и код Душана Матића који се обрачунава са традиционалном поезијом и њеним језиком. То је нарочито видљиво у песмама „Годишње доба“, „Домаћи задатак“ и „Зарни влач“. Песник се у њима игра језиком и смислом. Све је изокренуто, од синтаксе до лексичке основе речи. У „Домаћем задатку“ понавља се облик *волим*, а песма је дата у облику глаголских времена, лица и оба броја.

*Домаћи задатак
Садашње време*

<i>Једнина</i>	<i>множина</i>
<i>1. л. Волим</i>	<i>1. л. Волим</i>
<i>2. л. волим</i>	<i>2. л. волим</i>
<i>3. л. Волим</i>	<i>3. л. Волим ...</i>

(Матић, 1954, стр. 26)

Песма Матићева је песма привидних веза, али и привидних односа, то је стварност у непрестаном стварању, и сталном рађању и рушењу, стварност заменљивог које је на самом рубу одсуства или ништавила. Матић ће у неким тренуцима отићи до апсолутне слободе и воље језика. Може се рећи да модерна песма казује, односно значи само оно што произилази из непоновљивих склопова језичких елемената које песник употреби као грађу. Рађањем модерне поезије оно вечито питање шта је песник хтео да каже сишло је са сцене, ослободило га притиска да песмом мора нешто да каже и дало му пуну слободу да песму прави тј. ствара по свом осећању, намери и посве индивидуалном поступку. Створена песма данас значи сама по себи и без обзира на то шта је песник хтео да каже. Тако у песми „Годишња доба“ песник издваја етимолошку структуру речи.

*Пролеће
У пролеће нешто пролеће.
Лето
Лети све леи.
Јесен
У јесен све је сен.
Зима
Зими нешто зими.*

(Матић, 1954, стр. 26)

Надреалистичка поезија је поезија подсвесних и несвесних тежњи. Она представља ослобађање од конвенционалних садржаја језика од његове комуникативне функције. Надреалисти се залажу за експериментисање са

речима. Бретон је говорио да се у речима могу искористити и друге њихове особине сем језика. Рембо је речима дао боју и ослободио је комуникативне функције. Речи у надреалистичким текстовима нису повезане логичким спојевима, већ се у њима изражавају потиснуте жеље и све оно што се дешава у психи човека тј. писца. У „Зарном влачу“ песник разграђује постојећи фонемски низ и гради нови, декство од свакодневног говора и стандардног језика евидентно је у свакој речи. Матић је стрпљиво стварао нове речи и старе мењао и не само речи већ и читаве синтагме и реченице:

*Грлам ше сћолно сан саноћњиво ше речим
Аколим ше овдујем или дескрајим
Никадни вид увековни мар
Тоцилам своје шћишање ил шћвојење
Ево шћвојујем или једним или скајало јадним...*

(Матић, 1954, стр. 70)

„Зарни влач“ јесте песма пуна обрта и игре речи, неке речи се чак не могу ни препознати. Она је објављена у алманаху *Немојуће*. Потписали су је Вучо и Матић. Касније је први део објавио Вучо у својој збирци *Песме* 1957. године, а други Душан Матић у *Багдали*. „Цјелина оставља чудан утисак врхунског изругивања читаоцу, намјерног распршивања генија и глупости, који ову поему чини јединственом у београдском надреалистичком стваралаштву и антистваралаштву“ (Капицић-Османагић, 1966, стр. 218).

Бретон је у првом манифесту надреализма из 1924. године рекао да је основно стилско средство надреалиста у наркотичном деловању слика којом жели да наведе човека на побуну. Сlike морају потицати из удаљених реалности, морају бити далеке свесним мислима, затим долази до мешања прозног и поетског дискурса, провокације, пародије и хумора и све су то средства помоћу којих надреалисти устају против стварности.

Надреалисти пишу без унапред смишљене теме, реченице долазе саме по себи, реченице које су туђе нашим свесним мислима. Текст је вербални израз скривених психичких процеса. Те синтагме су логичке целине које непрекидно оспоравају свет логике, овде се врши насиље над логиком и код читаоца изазива шок.

Обрти до којих долази у Матићевој поезији су звучне асоцијације где ће се променом акцента, спајањем и растављањем речи доћи до новог значења:

*Пуне су очи ноћи,
Пуне су ноћи шћої прозної црної мяса људскої.*

(Матић, 1954, стр. 43)

Код Матића су карактеристична синтаксичка понављања и паралелизми. У скоро свакој његовој песми јавља се понављање, да ли једне речи или читавих реченица. У песми „Има вечери“ сваки стих почиње синтагмом *има вечери*.

Има вечери које се не заборављају

Има вечери које су њисше као њлечери.

Има вечери које су мршве као језера.

(Матић, 1954, стр. 178)

Можда би се најадекватнији суд о Матићу могао сажети у једној реченици: „То је писац који од нас непрекидно тражи да изналасимо и стварамо нове појмове како бисмо о њему уопште могли говорити“ (Мирковић, 1994, стр. 19). Његова поезија је далеко од традиционалне поезије на коју смо навикли, далеко је од свакодневног језика и зато изгледа тако далеко и неразумљиво.

„Филозофска мисао овог песника назначена је у чланку *Исшина као конструкција*, и тако осуђена на подземни живот, на његову тамност из које ће се јавити, увек као неочекивано, из ћутања, на окукама духа у отицању, с луцидношћу у којој има нешто судбинско, неумитно, преточила се у месо његовог свакодневног постојања, као тамни пра-став свакога његовог става.“ (Константиновић, 1983, стр. 212)

Сви надреалисти, па и Матић, трудили су се да поезији дају ново значење, да је одвоје од свега онога што се до тада сматрало поезијом. Њихови аутоматски текстови разликовали су се од свега што је до тада називано поезијом, а оно што је за њих поезија нису повезивали са књижевношћу. Очекивали су да ће њихова мисао уроњена у подсвест, изнети на видело нову садржину, за коју нису очекивали да ће бити поезија.

У *Бајгали* се налази један део из текста *Узпред буги речено* који је Матић написао са Ристићем. „Тај чланак је био и песма и критика; истраживање и одређивање односа према људима и средини“ (Костић, 1989, стр. 217). У њему о речима које се користе при стварању текстова аутори кажу следеће:

„А пре тога ми смо имали да говоримо, све да говоримо пијани и слободни од речи које су тек овде престале да буду јадни знаци, суморни безбојни симболи и бедна средства за споразумевање (кога? Кога и кога?); преображене речи тек овде су пуна стварност, задржано бекство надстварности.“ (Матић, 1954, стр. 112)

Надстварност се налази у самом човеку, зато је човек треба истраживати. тј. човек треба да је ослободи, а то ће успети кроз аутоматизам.

Књигу отвара циклус *Бишка око зида*, у коме у поднаслову стоји: *Три четврти сиварносии већ не њисшоји* (Матић, 1954, стр. 17). Овај цитат наводи нас

на Фројдову мисао о подсвесном животу човека који сачињава две трећине. Ирационалистичке тежње карактеристичне су за надреалисте, то није нешто што је ван стварности, већ је изнад стварности, тј. виши степен стварности. Рационална представа о свету је недовољна, јер се у њој налазе само свету доступне чињенице, зато надреалисти теже рехабилитацији ирационалног.

Наиндивидуална мисао није нешто што постоји изван и са стране индивидуа; она је у њима као апсолутна категорија којим се изражава нужност и фаталност без милосрђа једне слободе која се одиграва кроз те догађаје, индивидуе, који узимају каткад патетичан нагласак особености и изолованости. (Матић, 1954, стр. 67)

Смрт је тема која заокупља надреалисте. Смрт и љубав била су два средишта око кога су се окупљали. То је она друга река стварности, тј. надстварности. У циклусу *Забележено* смрт је јефтина, а живот је будан и непобедан:

*Дајће ми чашу воде
Чашу сунца
Да лочем у црној руји јевџине наше смрџи...
Дајће џсовку оџакију од ноћи и од смрџи,
Дајће олују жешћу од ноћи и од смрџи.*

(Матић, 1954, стр. 164)

Надреалистима је јасно да питања о смрти стоје изван моћи људског ума и да представљају привид, али се и даље њоме баве. Они желе да отворено говоре о њој. У тексту *Бесџслени џој и јариће крџи*, Матић се такође бави питањем смрти и митологисања:

Како још могу да уверим ове руке, руке на послу, руке на светлости, да је метафизика, та каткад беспомучна и конвулзивна жена као лепота, каткад мирна као поплаве, достојанствена као матура, саблажњива као вулкански кратери, дошла и прошла над Београдом... Митос прозрочно наше месо, мрежа која нас држи у овој ништавној сржи, пуној џожанства као зидови стеница, као зелени вид угљевља, олуја, меланхолија. (Матић, 1954, стр. 96–97)

Матић овде указује на узалудност митологисања личности. Митологисање је узалудно пред страхотама које живот доноси – то је чин који је контрадикторан заузимању човековог ума. А смрт и поред свакодневног избегавања и човекове џорбе са њом остаје вечита човекова коџ: *Колико џуџа љуџав, колико џусџиња да кажеш ниси сџиџао* (Матић, 1954, стр. 227). Смрт је неизбежна, али говорење о смрти је исказивање човековог мишљења. Надреалисти у свему желе да буду слободни, па чак и када се говори о темама које сви заобилазе. Човек кроз слободу може да постоји и да оствари свој опстанак, сазнајући себе и свет у коме постоји.

У *Надреалистичкој револуцији* говори се и о самоубиству, о томе да ли је оно решење или не. Овом питању надреалисти су се често враћали и давали су различите одговоре. Матић у тексту „Ноћас, ноћас када сам дошао кући“ каже: „Најзад самоубице. Велики бели океан ћутања, ево, се диже изнад ове хартије. Ја нећу о њим да говорим. Ево, срам се спушта из овог мастила се шири по мојој руци, ево га међ и на мом челу“ (Матић, 1954, стр. 75). У шестом броју *Сведочанства*, који је посвећен записима, писмима песмама, цртежима самоубица, умно поремећених, деце и заробљеника Матић је написао текст „Записи из помраченог дома“. У њему се Матић залаже да се и пред непознатим треба остати уметник и никада не треба имати само један поглед на свет једну методу, јер мора да постоји апсолутна слобода тражења и истраживања.

Шта значи бити слободан и шта је слобода је питање на које надреалисти покушавају да дају одговор. Надреалисти су у трагању за одговором на ово питање ишли за Хегеловом мишљу. Матић ту мисао и цитира у *Бајдали*: „Највиши облик не-бића за себе била би слобода, али слобода је негација која се уздигла до свог највишег ступња интензитета и она је исто тако афирмација, и то апсолутна афирмација“ (Хегел, према: Матић, 1954, стр. 69). Надреалисти слободи покушавају да дају метафизичко значење, зато су њихови одговори о питању слободе и осенчени Хегеловим концептом слободе. Неслободу су видели у сваком микро и макро поновљеном облику свега што човека окружује, тј. у стварности која се намеће човеку. „Слобода као гранична идеја, која се самим тим меша са чињеницом слободе, издиже се изнад разликовања спољњег и унутрашњег, између субјекта и субјекта, између субјекта и објекта“ (Матић, 1954, стр. 68).

Марко Ристић и Душан Матић у јавности се представљају као два највећа теоретичара надреализма, нарочито после формирања групе. Они су написали увод у алманах *Немогуће* и декларацију *Позиција надреализма* у којој се надреалисти опредељују за социјалистичку револуцију. У Француској тридесетих година долази до преображаја надреалистичке доктрине покушајем синтезе Фројдовога и марксистичког учења. У први план се не ставља више психички аутоматизам већ мисао о напретку и преображају човековог друштвеног живота. То опредељење Душан Матић ће образложити речима да човек самим тим што постоји он је социјалан. Немогуће је човека замислити изван социјалних и других односа. Читав један циклус песама у *Бајдали* посвећен је револуцији и дешавањима у току рата.

Уношењем социјалних тема у поезију, она добија нов предмет и нов смисао и постаје пишев револт против стања у које је доспео његов народ. Његово дотадашње искуство и експериментисање са језиком и песничким облицима омогућило је да та поезија не изгуби уметнички карактер и да се не утопи потпуно у утилитарност. Неке од најзначајних песама које су нашле своје

место су: „Умро је Горки“, „Број 4–21–35“, „Крај Лима 1941“. Песник је над-несен над временом и дубоко проживљава патње народа и то не само српског већ свих људи који су се нашли у рату. Тако је песма „Број 4–21–35“ посвећена анонимној девојци из Мадрида.

*Крв руже ружа крви
Крвава ружа Шћаније у вијорној коси
Човечансџива
Пламен који се џовија над нашим данима
Румен и црн он веже наша јуџира
Румен и румен он веже наше снове.*

(Матић, 1954, стр. 147)

Матић је после рата ушао у партију. За његов улазак у партију гарантовао је Александар Вучо. У писму које је Вучо упутио партији стоји „Имали смо до те мере идентичне погледе на литературу и друштвене проблеме да смо заједно учествовали у надреалистичком покрету, а затим смо заједно почели да пишемо“ (Поповић, 2006, стр. 255). Матић и Вучо заједно су написали роман *Глухо доба* и поему „Марија Ручара“ која је 1935. године и заплењена од стране полиције, Матић је три дела ове песме објавио у *Баџали*.

Песме из Матићевог „ратног“ циклуса нису борбене, револуционарно интониране песме, какве су биле предратне социјалне песме, нити су родољубиве у традиционалном смислу. То је интелектуална поезија надахнута историјом, поезија човека дубоко замишљеног над судбином света и човека.

*За сазвежђа дугућа
За џролећа дугућа
Ја не моју да ћуџим
Ја сричем овај век
Ја сричем овај век.*

(Матић, 1954, стр. 200)

Надреалисти се на различите начине боре против стварности. Хумор је за њих отпор према неприхватљивој стварности. Он има исцелитељску функцију, он не води ван живота, већ ван онога што је у том животу неприхватљиво. Према Фројду, хумор је средство да се „ја“ брани од спољашњих увреда.

Надреалисти се боре против средине, али истовремено наилазе на осуду средине која их окружује. „Њихова побуна управљена је истовремено против стварности која их окружује и против њихове властите мисли“ (Капићић-Османагић, 1966, стр. 189). Душан Матић ће у песми „Из жутог беле-

жника“ рећи: „Ја трагам за гласом топлим на ветрометини овој да опстојим“ (Матић, 1954, стр. 105). Иако надреалисти наилазе на неразумевање околине, они сигурним кораком иду напред и иду ка промени стварности. Песник сумња у стварност која нас заслепљује са свих сирана (Матић, 1954, стр. 79). За стварност ће рећи да је чулна мајла (стр. 46) он не пристаје на постојећу стварност нисам рука шио иише задайке који се доадају свима (стр. 60).

Један вид непристајања на стварност је бекство од ње. Бекство се као што смо видели врши кроз хумор, али и помоћу сна. Сан као сукоб светла и таме, ноћи и дана. У мраку надреалисти траже блиставу искру светлости у зору у јушра у ноћи о увек у ноћи расиочићу речи они кажу свейлоси (стр. 31). Матић у Бајдали цитира Новалиса, који о сновима каже: „За мене сан је заштита од правилности и баналности егзистенције, слободно играње заробене имагинације, где ова преплиће све слике живота и прекида озбиљност зрелог човека радосном дечијом игром“ (стр. 72). Сан је био интегрални део надреалистичког живота, за сан нису постојале границе, он је постојао свуда. У песми *Сенке звезда* Матић каже: *Ко се усуђује уснуло да ја дуги?* (стр. 228). У песми *Море* говорећи о дијалектици света, песник позива на сан који је помирење.

*Сјавај вечносћ је шај сјај, шај недоілег
Тај узалудни склад над ѿајерјем бродоломника
И швој сан ѿреко вих ѿравди и свих неѿравди
Вечносћ је шај шалас шио несмирен врви
Пред ѿвојим смрћним нојама.*

(стр. 215)

Истичући подсвест надреалисти негирају стварност, показују лаж једног света, друштва, културе.

Маса литерарних и филозофских текстова у овом периоду креће се у духу космичке поезије. Душа се отвара према космосу и на тај начин бежи од стварности. Матић један циклус песама назива *Сенке звезда*, његова свест је управљена ка звездама:

*Звезде, о звезде далеке, сјај наше земље шио у смрћи
кружи
Наслућиие ли кајкад кроз наше ѿлескоје
Ноћи кад су јасне?
Зар само ѿај црни кошур ѿреко месеца земља
Је наша кад им се укрсие ѿући?
О звезде, звезде далеке, ѿолико знане, ѿушје
Ваше знамо од наших*

*Сѝаза и доѝаза доље, ѝа иѝак шѝа сѝе?
Ноћас за вас очи су моје слейе...
Ја видим, ја видим блиске нам ране.*

(стр. 205)

Надреалисти су се често бавили питањем времена и онога што оно значи за људе. Време се разлаже на прошлост, садашњост и будућност, од којих само садашњост постоји, а остале су организоване људском мишљу. Тако се простор и време оспоравају и ствара се тежња за стварање једног пропу-стљивог света у коме се врши размена између различитих области ствар-ности. Надреалисти су себе видели изван времена, јер време спутава и ограђује човека, у времену човек није потпуно слободан. Душан Матић је у потпуности оспоравао време, говорио је да и часовник не користи. У тексту „Време“ он каже:

Нисам никад разумевао време, нити је време, тај стални зид моје вечности, разумевало мене. Јуче, данас и сутра, ту игру пиљака на путу сам већ да заборавим. У овом пејзажу по коме се крећем, разликујем догађаје више по некој густини и јачини, са којом ме обавијају и запљускују, но по њиховом реду дуж не знам каквих одомаћених лествица. (стр. 84)

Надреалисти су желели ради промена да скрате време, желели су брже sazревање, краћи пут до промена, али наилазили су на велике отпоре. А када би наишли на отпоре упадали би у посебну врсту очајања и тада би им дани изгледали предуги, упадали би у стање досаде и без излаза, дан изгле-да као да му нема краја:

У овом свету, нагриженом скептицизмом, огрезлом у блату, срд наших иронич-них гримаса, у поблесавелој бенгалској ватри наше лакоће и наше мудрости, хоћу да сачувам право да се љутим, да побледим (да поцрвеним) од беса. Чи-тав један дан. Цео мој живот (јесте ли бољи од мене?- тешите се само опијумом дужности и среће, цео мој живот: један дуги дан који тапка у месту) и од кога се не делим. (стр. 85)

У схватању живота и онога што живот јесте надреалисти пружају разли-чите одговоре. Матић је увек желео да себе одреди и онда када је о свему другом говорио, а не само о себи. У песми „Човек није само“ он ће рећи: *Чо-век није само наоблачено срце шѝо као о концу виси. Шѝо веѝар ѝа сваки њише и ѝлени сваки ѝламен* (стр. 226). Шта је човек и шта одређује његов живот рећи ће у тексту „На случај“:

Хтео бих да подвучем апсолутну вредност, метафизичку, духовну и моралну, коју овај озлоглашени појам садржи у себи. Један од најпресуднијих, случај, својом садржином, претставља сву незаменљивост, искључивост, изузетност

и апсурдност једног живота, што значи пуну стварност, да последњу стварност која нас заслепљује са свих страна (стр. 79).

Случај је у нашим животима, он је тај који отвара и затвара врата бескраја и без њега би остала заувек неотворена, случај је у сржи живота.

Питање апсолутне истине заокупља надреалисте. У тексту „Цела драма“ Душан Матић каже:

Цела драма која ме привлачи и стражи није у животу толико колико у размаку, на правој линији, између нас и живота. Ниједна теорија сазнања неће прећи преко тога. Једно је решење немогуће, јер свако мора решавати. Свако ту има право да каже ДА, и да каже НЕ. Свако је решење апсолутно, па ипак није (стр. 33).

Ђорђе Костић каже: „Никада се нисмо клели ни у шта и никада нисмо мислили да наше веровање може бити оруђе у рукама снага које не бисмо разумели, и којима се не бисмо супротстављали све док их својим разумевањем не бисмо савладали“ (Костић, 1989, стр. 121).

Надреалисти се боре да разумеју ствари и никада се не боре за једно решење ствари, јер је једно решење немогуће. Управо, због тога, због различитог мишљења међу припадницима групе, дошло је и до њиховог распада, али као што смо видели на примеру Душана Матића надреалисти никада нису заборавили идеале за које су се борили у својој младости. Чак и када пише социјалну поезију Душан Матић остаје надреалиста, он и у социјалној поезији ломи речи, ствара нове, бежи од традиционалног израза и тако остаје надреалиста и после надреализма.

ИЗВОРИ

Матић, Д. (1954). *Бајгала*. Београд: Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

Вучковић, Р. (2011). *Поеџика српске авангарде*. Београд: Службени гласник.

Вучковић, Р. (2011). *Поезија српске авангарде*. Београд: Службени гласник.

Капицић-Османагић, Х. (1966). *Српски надреализам и његови односи са француским надреализмом*. Сарајево: Свјетлост.

Костић, Ђ. (1989). *У средишњу надреализма*. Београд: Челоуст дијалектике.

Константиновић, Р. (1983). *Биће и језик*. Београд: Просвета.

Мирковић, М. (1994). *Критичари о Мајићу*. Нови Сад: Прометеј.

Поповић, Р. (2014). *Прича о Душану Мајићу*. Нови Сад: Прометеј.

Поповић, Р. (2006). *Сјајно друштво ванце, прича о српским надреалистима*. Београд: Драслар партнер.

Мирковић, М. (1994). *Критичари о Мајићу*. Нови Сад: Прометеј.

TIJANA J. MILENTIJEVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY

ELEMENTS OF SURREALISM IN *BAGDALA* BY DUŠAN MATIĆ

Summary

Although one of the most important theoreticians of Serbian surrealism, Dušan Matić began to publish his most important literary works in the 1950s. In those years, Serbian literature, especially poetry, moves through modernization. The first collection by Dušan Matić is called *Bagdala* and should reveal his direction, whether there would be surreal elements or whether Matić rejected the ideas he fought for in his youth.

The aim of this paper is to show how and to what extent surrealism managed to survive even after several decades since the breakup of the group. After the breakup in 1932, most of its members retained surrealist elements in their works, so we can talk about surrealism after surrealism, which is the case with Dušan Matić and his creative work.

Keywords: surrealism; dream; automatism; antipoetry; subconsciousness; meaning.

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА
Душан Сџефановић (српски)
Сузана Сџојковић (руски)
Анија Јанковић (енглески)
Бодан Сџанојевић (француски)

СЛОГ
Бодан Сџанојевић

ТИРАЖ

120

ШТАМПА

Graficolor, Краљево

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82.09(082)
821.163.41.09:398(082)

НАУКА без граница III : [међународни тематски зборник].
1, Књижевност кроз простор и време / [уредници Александра
Костић Тмушић, Ана Андрејевић]. - Косовска Митровица
: Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2020
(Краљево : Graficolor). - VIII, 402 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Science Beyond Boundaries III. 1, Literature
Through Space and Time ; Наука без границ III. 1, Литература в
пространстве и во времени. - Радови на срп. и енгл. језику.
- "Међународни тематски зборник 'Наука без граница II' резултат
је научноистраживачких пројеката Превод у систему компаративних
изучавања националне и стране књижевности и културе ... и Косово
и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција ..."-->
прелим. стр. - Тираж 120. - Напомене и библиографске референце уз
радове. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на срп., енгл. или рус.
језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-6349-151-9
ISBN 978-86-6349-150-2 (за издавачку целину)

1. Уп. ств. насл.
а) Књижевност - Зборници б) Српска народна књижевност - Зборници

COBISS.SR-ID 23358473